

concrete fiction works. Effective methods, techniques, types of educational activities which help students to study the genre peculiarities of artistic works in the comparative aspects are analyzed.

Conclusion. The proposed methodology of comparative analysis of the short story genre in various national literature focuses on a clear, gradual, algorithmic sequence of student learning activities. It allows forming favorable conditions for successful assimilation of complex theoretical material, to develop comparative skills of students, to realize the creative potentiality of students.

Key words: comparative analysis, genre, novel, high school, practical class.

References

1. Gradovs'kyj A. V. Teorety'ko-metody'chni zasady' komparaty'vnogo vy'vchennya shkil'nogo kursu ukrayins'koyi literatury' : avtoref. dy's. doktor. ped. nauk: 13.00.02 / A. V. Gradovs'kyj. – K., 2004. – 44 s.
2. Isayeva O. O. Teoriya i texnologiya rozvy'tku chy'tacz'koyi diyal'nosti starshoklasny'kiv u procesi vy'vchennya zarubizhnoyi literatury' : avtoreferat dy's. ... doktor ped. nauk : 13.00.02 / O. O. Isayeva. – K., 2004. – 40 s.
3. Kly'menko Zh. V. Vzayemopov'yazane vy'vchennya zarubizhnoyi ta ukrayins'koyi literatur u 5-8 klasax zagal'noosvitn'oyi shkoly' : dy's... kand. ped. nauk : 13.00.02 / Zh. V. Kly'menko. – K., 1999. – 190 s.
4. Macevko-Bekers'ka L. Metody'ka vy'kladannya svitovoyi literatury' : navchal'no-metody'chny'j posibny'k / L. Macevko-Bekers'ka. – L'viv : LNU imeni Ivana Franka, 2011. – 320 s.
5. Macevko-Bekers'ka L. V. Svitova literatura yak navchal'ny'j predmet: metodologichni aspekty' kul'turologichnogo dy'skursu [Elektronny'j resurs] / L. V. Macevko-Bekers'ka // Mova i kul'tura. – 2011. – Vy'p. 14, T. 4. – S. 439–446. – Rezhy'm dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_4_71. – Data zvernennya: 03.05.2018.
6. Mirosnichenko L. F. Metody'ka vy'kladannya svitovoyi literatury' v serednix navchal'ny'x zakladax : pidruchny'k / L. F. Mirosnichenko. – K. : Vy'davny'chy'j Dim «Slovo», 2010. – 432 s.
7. Gi de Mopassan Koshtovnosti [Elektronny'j resurs]. – Rezhy'm dostupu: <http://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=909>. – Data zvernennya: 03.05.2018.
8. O. Genri. Dary' volxviv. Ostannij ly'stok / Pereklad z anglijs'koyi: Oleksandr Gonchar / O. Genri. – Ky'yiv : Znannya, 2017. – 190 s.
9. Romany'shy'na N. V. Ukrayins'ka xudozhnya mala proza: teorety'ko-metody'chni aspekty' vy'vchennya : monografiya / N. V. Romany'shy'na. – Rivne : TzOV «Pry'nt Xauz», 2013. – 576 s.
10. Shalaginov B. B. Estety'chny'j analiz literaturnogo tvoruu: Do istoriyi py'tannya / B. B. Shalaginov // Vsesvitnya literatura v serednix navchal'ny'x zakladax Ukrayiny'. – 2007. – № 2. – S. 32–34.
11. Shtejnbuk F. M. Metody'ka vy'kladannya zarubizhnoyi literatury' v shkoli : navchal'ny'j posibny'k dlya stud. Vuziv / F. M. Shtejnbuk. – Ky'yiv : Kondor, 2010. – 313 s.

Отримано редакцією 18.05.2018 р.

УДК 372.8:82.

DOI 10.31376/2410-0897-2018-1-37-127-136

Тетяна Іванівна Дятленко,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
української мови, літератури й методики навчання
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
e-mail: tetiana.diatlenko@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПІД ЧАС ТЕКСТУАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У статті розглянуто проблему організації інтерпретаційної діяльності старшокласників під час текстуального вивчення художнього твору. Автор статті на основі аналізу наукових джерел із психології виокремлює вікові новоутвори учнів старшого шкільного віку, психолого-педагогічну природу уроку літератури в старших класах та психологічні механізми процесу інтерпретаційної діяльності, які необхідно враховувати під час організації інтерпретаційної діяльності старшокласників на всіх етапах поглибленої роботи над художніми творами, які чинна програма пропонує для текстуального вивчення. Окреслює окремі види роботи на уроці в контексті компетентнісного, діяльнісного і особистісно зорієнтованого підходів до вивчення літератури в школі на сучасному етапі.

Ключові слова: рання юність, вікові особливості, сприйняття, літературна освіта, компетентнісний підхід, особистісно зорієнтований підхід, діяльнісний підхід, інтерпретаційна діяльність, функції вчителя.

Постановка проблеми. В умовах реформування шкільної літературної освіти постала необхідність формування у школярів критичного мислення, умінь висловлювати власні думки, обґрунтовані судження, зіставляти, аналізувати й оцінювати твори і творчість письменників узагалі. Утвердження цих якостей в учнів неможливе без літературних знань. Сучасне українське суспільство потребує нової духовно-інтелектуальної еліти, яка має новий тип мислення, вміння адекватно оцінювати здобутки класичної і сучасної української культури. На кардинальну перебудову роботи вчителів і методистів окресленого фаху вказують Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, Концепція літературної освіти й шкільні програми, які набули чинності цього року [1]. «Мета вивчення української літератури в школі – формування компетентного читача; підвищення загальної освіченості молодого громадянина України, досягнення належного рівня сформованості вміння прилучатися через художню літературу до фундаментальних цінностей, культури, розширення культурно-пізнавальних інтересів школярів; сприяння всебічному розвитку, духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації особистості в сучасному світі; виховання національно свідомого громадянина України; формування і ствердження гуманістичного світогляду особистості, національних і загальнолюдських цінностей» [2].

Уперше у програмі простежується технологічний підхід, оскільки замість рубрики «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки» введено «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності», які представлені структуровано до кожної теми окремо, а також у кінці кожного класу. Поетапне виконання яких у роботі на уроці забезпечить формування компетентного учня-читача, якому притаманні такі риси: стійкий інтерес до читання, здатність уявляти й переживати прочитане, критично мислити, інтерпретувати прочитане, знаходити авторські й творити власні смисли, відчувати естетичну насолоду від художнього слова, тобто випускник сучасної школи повинен мати сформованому інтерпретаційну компетентність, яка є складовою предметної (літературної компетентності). Отже, перед учителем-словесником постала задача, яка потребує вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інтерпретації художнього твору стала предметом дослідження сучасних методистів, зокрема Н. Волошиної, О. Ісаєвої, Ж. Клименко, Г. Клочака, А. Лісовського, Л. Мірошніченко, А. Ситченка, Г. Токмань, Л. Удовиченко, В. Шуляра та інших. Так, Н. Гоголь розробила методику формування естетичної оцінки прочитаного твору школярами, висловлюючи яку читачі повинні обґрунтувати свою точку зору [3]. В. Гриневич значну увагу у своїх методичних розробках приділяє формуванню вмінь аналізувати історичні образи-персонажі, при цьому радить застосовувати історичний контекст, виділяти авторський домисел і вимисел, а також історичну правду, порівнювати і зіставляти їх, коментувати, висловлюючи власну оцінку авторського задуму [4]. Автори посібника «Наукові основи методики викладання української літератури» [5] з метою формування аналітичних і інтерпретаційних умінь пропонують сучасним учителям у роботі застосовувати методи і шляхи аналізу художнього твору, які розробляє сучасне літературознавство, зокрема біографічний, порівняльно-історичний, міфологічний, психоаналіз, феноменологічний тощо. Як бачимо, проблема формування інтерпретаційної компетентності в різних її проявах вирішується методистами, проте вони розглядають лише окремі аспекти окресленої проблеми і побіжно. Відповідно до сучасних документів, які регламентують роботу вчителя-словесника, інтерпретаційна діяльність школяра під час вивчення художнього твору є складовою предметної компетентності. Отже, питання потребує системного підходу до опрацювання в контексті вимог нової української школи.

Формулювання мети статті. Як відомо, будь-яка методична проблема розробляється з урахуванням психолого-педагогічних основ формування того чи іншого явища, у нашому випадку – організація інтерпретаційної діяльності старшокласників під час поглибленої роботи над текстом твору. У зв'язку з цим доцільно простежити вікові особливості учнів старшого шкільного віку, психолого-педагогічну природу уроку літератури в старших класах та психологічні механізми інтерпретаційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Отже, вважаємо за доцільне зупинитися детальніше на тлумаченні понять «компетентність» і «компетенція», які у сучасній педагогіці досить часто вживаються як синоніми, хоча ними і не є. У тлумачному словнику української мови знаходимо таке визначення компетентний (від лат. *competes*) – це той, що має достатні знання в певній галузі, який з чим-небудь добре обізнаний знаючий, тямущий; компетентність (від лат. *competentia* – здатність, здібність) – це володіння знаннями й досвідом, що дозволяє висловлювати судження про що-небудь; добра обізнаність із чим-небудь, поінформованість [6]. Тоді як компетенція, за різними джерелами, визначається як коло питань, у яких окрема особа має знання, досвід, повноваження, авторитет.

Найчастіше користуються методисти визначенням, яке запропонував А. Хуторської [7], він розуміє компетенцію як вимогу (норму) до освітньої підготовки учня, а компетентність – як уже сформовану особистісну рису (сукупність якостей) школяра. Г. Селевко [8] виводить конструкцію «освітньої компетентності», в основу якої ставить здатність учня до самостійної навчальної діяльності і справедливо

вважає її реальною, конкретною, особистісною, такою, що існує «тут і тепер», тоді як «освітня компетенція» – ідеальна, загальна, така, що моделює збірні якості та вміння випускника, описує смислове наповнення його компетентності. Поділяємо міркування Т. Яценко [9, с. 39], яка під «компетентнісним підходом» розуміє спрямованість навчально-виховного процесу на формування і розвиток ключових (базових, життєвих) та предметних компетентностей учня.

Спираючись на чинні документи, які регламентують роботу сучасного вчителя-словесника, а також на висновки провідних методистів, у дослідженні використовуємо термін «компетентність», оскільки він, на наш погляд, розкриває сутність процесу організації інтерпретаційної діяльності кожного учня. Компетентність побудована на сукупності знань, умінь, навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, життєвого досвіду, досвіду діяльності у певній галузі тощо, які в певній ситуації мобілізуються особистістю для вирішення конкретних проблем. Компетентність орієнтована на розвиток суб'єктивності й культури мислення окремої особистості, її самостійності та відповідальності у прийнятті рішення, тоді як компетенція – це ідеальна, загальна категорія, що моделює збірні якості та вміння людини.

Як ми вже зауважували, важливе значення для організації і розроблення методичної ідеї мають вікові особливості учнів певного шкільного віку. За традиційною віковою періодизацією етап у житті школярів від 14–15 до 17–18 років називається старшим шкільним віком, або ранньою юністю, що за структурою шкільної літературної освіти відповідає 9–11 класам.

Більшість психологів наголошує, що у ранньому юнацькому віці відбуваються якісні зміни психічної діяльності особистості. Для цього віку характерна криза, яка триває у 8–9-х класах і пов'язується з прагненням до самостійності, звільнення від контролю дорослих, що часто призводить до конфліктності між поколіннями. Незважаючи на це вчені називають цей період важливим у становленні особистості, оскільки для нього характерні надзвичайно позитивні зміни. Утвердження відчуття дорослості як специфічного новоутворення самосвідомості стає центральною якістю особистості старшокласника, яка простежується у новому ставленні до себе, людей і соціуму в цілому. Цей новоутвір визначає характер активності учня, його прагнення і бажання, види діяльності тощо. Ці відчуття є новими і водночас прогресивними для розвитку особистості учня. На наш погляд, саме на них доцільно спиратися вчителю, впроваджуючи у практичну роботу ту чи іншу методику.

Спеціалісти з вікової психології щодо цього вікового періоду з-поміж головних новоутворень називають інтенсивне інтелектуальне дозрівання, що, безумовно, активно впливає на розвиток і характер мислительної діяльності. Основним інтелектуальним набутком стає здатність мислити за допомогою вербально сформульованих гіпотез, що свідчить про початок нового етапу в еволюції мислення дитини. Психологи одноставні у твердженні, що близько чотирнадцяти–п'ятнадцяти років закладаються основи гіпотетико-дедуктивного мислення, здатність до абстрагування, уміння формулювати та оцінювати альтернативні гіпотези, а також піддавати аналізу власну думку.

Для періоду ранньої юності характерне і формування світогляду як системи поглядів на суспільство і природу, на принципи і правила поведінки. «У процесі формування світогляду, – стверджує Н. Левітов, – виховуються різні сторони психічного життя і насамперед мислення: здатність до аналізу і синтезу, до розкриття причинно-наслідкових зв'язків, до широких узагальнень, поєднання абстракції і конкретизації» [10, с. 95].

Для організації інтерпретаційної діяльності на уроці важливими для цього вікового періоду є й інтенсивний розвиток естетичної чуттєвості. Споглядання творів мистецтва пробуджує сильні переживання і стимулює мислительну діяльність, тобто почуття, які виникають під час сприйняття різних видів мистецтва, стають надбанням морально-етичної сфери, часто пробуджують думки про себе, про сенс свого існування, складаючи картину цілісного світосприйняття.

П. Якобсон наголошує, що «юнак-старшокласник здатен співпереживати з набагато більшою гамою почуттів, ніж молодший школяр» [11, с. 216]. Особливо актуально це для ранньої юності, коли виникає підвищений інтерес до мистецтва, бажання прилучитися до літератури, музики, живопису, театру тощо. Окремі старшокласники у цьому віці пробують себе у різних видах творчості. Ці починання потребують підтримки дорослих у можливості порадитися, поділитися враженнями, цікавими знахідками, отримати кваліфікований коментар тощо. Спілкування зі старшими людьми розвиває і збагачує їх. Вони дуже високо цінують у вчителів і ровесників такі якості, як начитаність, уміння цікаво розповідати, розумітися на мистецтві тощо. Окремі дослідження, проведені в різних навчальних закладах, засвідчують, що з-поміж усіх видів мистецтва, що приваблюють старшокласників, література стоїть на третьому місці після кіно і музики. Книга для школярів періоду ранньої юності є одним із способів пізнання дійсності, що дає змогу їм ознайомитися із важливими для них сторонами життя дорослих дізнатися, про людські стосунки і почуття, про їх розмаїття і складність, про роль і місце в житті людини. «Твори літератури в цьому віці, наголошують психологи, спонукають школярів мислити, досліджувати, систематизувати свої знання про

дійсність. Отже, вплив художньої літератури на емоційну сферу старшокласника ще більше розширюється» [11, с. 150]. Можна стверджувати, що читання в цьому віці стає улюбленим заняттям багатьох, воно розвиває юнацтво емоційно, морально, інтелектуально. І навпаки, відсутність інтересу до книги – це своєрідне гальмо у розвитку особистості, недопрацювання і величезний педагогічний прорахунок дорослих. У старших класах, за даними опитувань, найбільш популярні ті художні твори, в яких на передній план висуваються гострі моральні проблеми людського життя, психологічно осмислюються стосунки людини з суспільством, порушуються питання про етичні та моральні норми тощо. Старшокласники надають перевагу таким творам, у яких змальовується позитивний герой у складних життєвих ситуаціях. Їм подобається сміливий, сильний, справедливий образ; герой з лагідною вдачею, який любить культуру народу; людина вольова, уважна до інших, з активною життєвою позицією; той, хто цінує дружбу, кохання, з ким є про що поговорити. Не залишається поза увагою і психологічний аспект художніх творів, моральні стосунки між персонажами, проблеми дружби, любові, щастя, духовної свободи, стосунки у родині між чоловіком і жінкою, між батьками і дітьми, соціальна справедливість, цікаве їм і авторське ставлення до порушених проблем. Оскільки вони вже виявляють самостійність і критичність суджень, їхні оцінки життєвих ситуацій, змальованих письменником, відзначаються вмотивованістю та аргументованістю. Вони мають уже необхідний життєвий досвід, що допомагає осмислити певні факти з життя. У зв'язку з розвитком абстрактного мислення посилюється інтерес до теоретичних проблем, виявляється здатність до широких узагальнень. Учні цього віку менше надають перевагу тим методам роботи, які ґрунтуються на зовнішній цікавості. Вони прагнуть проникнути в суть явищ. Таким чином, інтерпретаційна діяльність повинна організовуватися з урахуванням як сприйняття художнього твору, так і перспективи формування особистості.

Педагогічний досвід доводить: якщо в юності людину не навчили розуміти мистецтво, відчувати естетичну насолоду від спілкування з ним, вона стає більш убогою не лише в духовно-естетичному, але і в інтелектуальному, психічному та моральному розвитку, які вже не компенсуються протягом усього подальшого життя.

Учителю необхідно пам'ятати, що учні старших класів не завжди усвідомлюють значення того чи іншого твору для свого духовного розвитку. Безперечно, мистецтво наділене значним виховним потенціалом, саме тому воно з давніх часів розглядалося як частина і як засіб виховання. Л. Виготський простежує схожість між впливом на особистість дитини між педагогікою і дією мистецтва: «Акт мистецтва є здійсненням реакції на мистецтво... Цей процес збагачує особистість новими можливостями й має виховне значення» [12, с. 325]. Для вчителя важливо керуватися у своїй творчій педагогічній роботі ще одним твердженням психолога. Він, досліджуючи виховне значення мистецтва, доводив, що його вплив на учня не повинен обмежуватися лише емоційним схвилюванням від сприйняття твору – за емоціями природно має йти коментар і пояснення. Осмислення прочитаного необхідне тому, що будь-яке емоційне (в тому числі й естетичне) переживання потребує свого свідомого виходу. Отже, організовуючи ситуацію спілкування з будь-яким видом мистецтва, учителю необхідно продумати цікаві прийоми роботи для обговорення, тобто створити можливість учням поділитися враженнями чи обмінятися ними між собою.

З цього впливає, що важливе значення на уроці літератури має особливий емоційно-естетичний феномен озвучення літературної інформації, оскільки за таких умов пробуджуються і активно проявляються емоції. Емоції – це необхідна передумова художнього сприйняття, без чого не може бути сформована власна думка і позиція. Для нашого дослідження цінними є праці П. Якобсона. Психолог писав: «Естетичні почуття як диференційований емоційний відгук на сприйнятий твір мистецтва є характерною ознакою кожного естетичного сприйняття» [11, с. 213]. З цього можна зробити висновок про існування так званої естетичної сприйнятливості дитини – безпосередню емоційно забарвлену реакцію на твір мистецтва, яка охоплює здатність розрізнити якості й властивості сприйнятого предмета, чутливість до відповідності / невідповідності змісту формі [11, с. 210]. Таке твердження в контексті нашого дослідження набуває неабиякого значення, адже здатність розрізнити якості й властивості художнього явища та відчувати відповідність між його формою і змістом є однією з основних ознак інтерпретаційної компетентності.

З часом читач-учень накопичує художні враження, чим збагачує естетичний досвід і розвиває естетичну сприйнятливість, що в старших класах стає основою формування естетичного смаку. Процес цей довготривалий, кінцевим результатом якого є вироблення уміння безпосередньо під час сприйняття твору визначати його художню вартість [11, с. 210 – 213]. Саме такі вміння свідчать про ефективність організованої вчителем інтерпретаційної діяльності старшокласників під час поглибленої роботи над твором.

Психолог Л. Виготський стверджував, що кожен витвір мистецтва має розглядатися як система подразників, що свідомо та спеціально організована із розрахунку на естетичну реакцію, а також супроводжується дуже важливим хвилюванням як у процесі творчості так і в процесі сприйняття. Мистецтво – це робота думки, але цілком особливого емоційного мислення [12, с. 45–68].

На значущу роль емоцій у мислительній діяльності учнів указував В. Сухомлинський, який застерігав від «емоційної сплячки» і підкреслював значення культури почуттів як особливої сфери духовного життя людини. Відсутність емоцій у навчанні неодмінно породжуватиме стереотипи. Отже, принцип емоційності є одним із головних серед психолого-педагогічних компонентів уроку літератури, що створює умови для успішної організації інтерпретаційної діяльності старшокласників.

Між тим психологи наголошують, що емоції залежать від конкретних умов – колективного чи індивідуального сприйняття. Як правило, колективна діяльність передуює індивідуальній. Саме робота в колективі, на думку вчених, сприяє пробудженню емоційного взаємовпливу. Особливо важливою є роль класного колективу, оскільки саме в ньому проводить значну частину часу кожна дитина. На думку вчених, саме в колективі найбільш ефективно формуються такі важливі якості особистості, як мислення, мовлення, увага, увага, емоційна чутливість тощо. До того ж «міжособистісна взаємодія приводить до взаємної корекції емоцій, їх підсилення або пригашення». Учні старших класів цікавлять думки ровесників, часто вони бувають більш авторитетними, ніж думки дорослих. У віці ранньої юності при всій своїй зовнішній незалежності від оточення у своїй самооцінці учні часто керуються формулою: «Я є те, що про мене думають інші». Тому справити враження, проявити себе в колективі, самоствердитись – це є потужне джерело енергії, що керує поведінкою юнацтва. Учителю потрібно вміти майстерно використати цю рису, спрямувавши її на вирішення літературно-дослідницьких задач на уроці. Якщо ж він має низький рівень педагогічної майстерності і пригнічує природні потреби учнів у спілкуванні з ровесниками задля самореалізації, то вони надолужать і реалізують її в позаурочний час, що насамперед обернеться відсутністю в учнів інтересу до літератури. Тож ставлення учнів-старшокласників до шкільного предмета напряму залежить від ставлення до вчителя. Учитель, який не бере до уваги колективний характер шкільного навчання, помиляється і практично, на наше переконання, унеможливорює організацію і реалізацію повноцінної інтерпретаційної діяльності.

Хочемо наголосити, що вчителю під час роботи зі старшокласниками доцільно враховувати такі вікові новоутвори окресленого періоду, як потреба у контактах з ровесниками, самоствердження в колективі тощо. Ці психічні властивості юнацтва знаходять реалізацію в колективних формах роботи, тому організувати інтерпретаційну діяльність старшокласників учителю доцільно через залучення їх до різних типів бесід, колективного обговорення, дискусій, групових форм роботи через діалогічну взаємодію тощо. Таким чином, при використанні колективних форм роботи спілкування здійснюється за комунікативними лініями: учитель – учень; учитель – учнівський колектив; учень – учнівський колектив. Предметом такого багатовекторного діалогу завжди повинен бути художній текст – основне джерело естетичної творчості на уроці, кінцевою метою має стати діалог з автором тексту, під час якого і відбуватиметься інтерпретаційна діяльність учнів.

Отже, врахування принципів діалогічності й колективності на уроці літератури, забезпечення діалогу учня із автором, «прилучення» його до «створення» свого тексту в процесі інтерпретаційної діяльності та атмосфери колективного естетичного переживання від сприйняття художнього твору сприятиме оптимізації навчального процесу і формуванню інтерпретаційної компетентності старшокласників, що є складовою предметної літературної компетентності.

Не менш важливим психолого-педагогічним принципом є принцип індивідуалізації навчального процесу, який задекларовано особистісно зорієнтованим підходом до навчання літератури в школі. На важливість урахування індивідуальних психологічних і фізіологічних особливостей окремого учня вказували дослідники, які підкреслювали, що використання принципу індивідуалізації сприяє підвищенню ефективності навчальної діяльності учнів, викликає у них інтерес до навчання.

Важливим є те, що у навчанні старшокласників насамперед потрібно використовувати принцип вільного вибору варіанта навчальної діяльності з метою врахування індивідуальних особливостей учня. Наприклад, під час знайомства з новим твором, його аналізу можна використовувати такі завдання, які сприятимуть виробленню прогнозованого результату, – складання схем, таблиць, написання власного твору-роздуму за запропонованою темою, використання алгоритмів розумових операцій тощо.

Ця обставина потребує й зміни підходів до оцінювання навчальних досягнень учнів. Учителю потрібно насамперед звертати увагу не лише на успішність чи неспроможність виконання завдань учнем, а й на докладені ним зусилля для виконання того чи іншого завдання. Як зазначають дидакти, оцінка має бути оптимально доповнена самоаналізом. Такий підхід сприятиме втіленню ситуації успіху, підтримці інтересу учня до подальшого навчання. Потрібно враховувати й те, що життєвий досвід учня не настільки багатий, як досвід учителя, тому оцінка учнівської діяльності вчителем має значний вплив на висновки старшокласника про вчинок героя, подію або певний факт, описаний у творі.

Старшокласник легко залучає до аналізу літературного твору знання з інших предметів. Це треба підтримувати і ставити літературне явище в контекст – історичний, світовий мистецький, соціальний. В

учнів старших класів продовжує розвиватися абстрактне мислення, і вчитель має посилити роботу з теорії літератури, вимагаючи аналізу позасюжетних компонентів композиції, засобів творення образу-характеру, виражальних особливостей мови твору. Також учителю варто частіше звертатися до літературно-критичних матеріалів, щоб розвивати в учнів критичне ставлення до літератури через залучення літературної критики.

Є. Пасічник указує на те, що в пору юності в учнів засвоюється не тільки історичні етапи розвитку української літератури, а й літературні напрями, тобто історія літератури як мистецтва. Діяльність старшокласників можна умовно поділити на 2 етапи:

– вивчення літератури в 10 класі. Поглиблюються зв'язки між сприйняттям твору, його інтерпретацією, аналізом та системою теоретичних понять. Збільшується самостійність учнів у виборі варіантів аналізу, в моральних та естетичних оцінках твору;

– вивчення літератури в 11 класі. Розвиток читачьких інтересів йде шляхом поєднання понятійних узагальнень. Особливе значення у формуванні цілісного розуміння художньої літератури має увага до авторського задуму [5].

Не випадково у методиці навчання літератури методисти розрізняють шкільний і літературознавчий аналіз, оскільки на уроці літератури ми не маємо права зосереджуватися лише на літературознавчих поняттях, а й повинні враховувати мотиваційні фактори навчання школярів. Без цього процес організації інтерпретаційної діяльності не може бути ефективним. Без свідомої внутрішньої мотивації в учнів неможливо сформулювати інтерпретаційних умінь, які пробуджують естетичні переживання, глибокі роздуми тощо. Як відомо, мотивація виконує спонукальну функцію і наповнює змістом навчальний процес. У кожного учня вони будуть свої, залежно від його індивідуальних особливостей. Педагогічна майстерність учителя полягає в тому, щоб своєчасно розпізнати і реалізувати мотиви кожного учня, дібрати до кожного з них свої важелі стимулювання у навчанні та залучення до аналітичної й інтерпретаційної діяльності.

Віковою особливістю старшокласників є певний досвід установлювати зв'язки між набутими та новими знаннями, свідомо керувати своєю мислительною діяльністю. Поступово у цьому віці формуються вміння самостійно висувати гіпотези і критично їх оцінювати. Старшокласники все виразніше проявляють самостійність у навчальній діяльності. Психологи і педагоги переконують, що у цьому віці знання старшокласник повинен здобувати самостійно. Роль учителя зводиться до організації, керування та контролю і корекції за навчальною діяльністю дитини. Зважаючи на це, під час організації інтерпретаційної діяльності на уроці літератури доцільно дотримуватися принципів індивідуалізації та самоорганізації, які полягають у підході до процесу інтерпретації як до власної читачької творчості учнів.

В умовах діяльнісного підходу до навчання літератури, на наше переконання, доцільно керуватися й принципами розвивального проблемного навчання. З. Калмикова вважає, що навчання, для якого характерне засвоєння знань учнями під час власного самостійного вирішення проблем, позитивно впливає на розумовий розвиток школярів [13]. В основі проблемного навчання, як відомо, лежить створення вчителем проблемних ситуацій, запитань чи завдань. Інформація на такому уроці не передається учням у готовому вигляді, а постає як низка проблем, які потребують вирішення. Створюється своєрідна перешкода, подолати яку учень зможе лише у результаті власної активної мислительної діяльності, що й веде до свідомого засвоєння знань.

Звернення до проблемного навчання у старших класах раціонально впливає на формування інтерпретаційної компетентності, оскільки інтерпретаційна свідомість старшокласника пов'язана із дивергентним мисленням, тобто на одне і те ж запитання можна дати безліч однаково правильних і рівноправних відповідей, чим відрізняється від конвергентного, яке орієнтується на однозначне вирішення навчальної задачі, що заперечує проблему як таку [14]. Про ефективність застосування проблемного навчання для розвитку критичного мислення писали вітчизняні методисти Б. Степанишин, Є. Пасічник, Н. Волошина, Г. Токмань та ін.

Отже, ефективності організації інтерпретаційної діяльності старшокласників сприятиме врахування принципів емоційності, колективності, діалогічності, індивідуалізації, самостійності та проблемності навчання.

Психологи наголошують, що будь-якій інтерпретації передують сприйняття (рецепція). У психології сприйняттям називають процес осмисленого активного чуттєвого пізнання предмета на основі його образу, що дає підстави розглядати сприйняття як інтелектуальну діяльність. У період ранньої юності відбувається дистанційоване сприймання літератури, старшокласник читає твір критично, бачить за текстом автора, визначає авторську позицію щодо порушених проблем і зіставляє їх зі своєю. Бажання оригінально самовиразитися природне для цього віку. Старшокласник уже замислюється над власною долею, його цікавлять проблеми щастя, життєвого успіху, кохання і дружби, морального вибору. У літературі учень шукає ідеал людини – друга і коханого, його оцінки героїв твору залежать від зіставлення образу з вимірним ідеалом.

Сприйняття виникає в результаті синтезу відчуттів, які виникають безпосередньо під час контакту з

твором мистецтва, та уявлень, тобто образів, набутих у результаті життєвого досвіду. Отже, можна стверджувати, що сприйняття, по суті, є інтелектуальним актом, рішенням певних проблем, які виникають під час сприйняття різних видів мистецтва і потребують тлумачення. Тобто інтерпретаційна діяльність іманентно притаманна будь-якому людському сприйняттю. Учителю літератури варто знати, що усвідомлене сприйняття відбувається під час спостереження. Отже, спостереження як вид учнівської діяльності сприяє глибшому пізнанню об'єкта. Таким чином, механізм інтерпретації вбирає в себе в якості складових елементів усю рецептивну діяльність психіки людини: сприйняття, відчуття, спостереження та пізнання. Інтерпретаційна діяльність є у кожному з названих актів.

Важливими для нашого дослідження є наукові пошуки про теорію інтерпретації С. Рубінштейна. Психолог стверджував, що ступені розумового розвитку дитини фактично є ступенями розвитку інтерпретації, «оскільки саме спостереження – це осмислене, зріле, інтерпретаційне сприйняття» [15, с. 105]. Суттєвим для розвитку спостереження як осмисленого та інтерпретаційного сприйняття є вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між минулим, теперішнім і майбутнім. Таке вміння має суттєве значення для організації інтерпретаційної діяльності старшокласників на уроці.

Найвищий ступінь розвитку інтерпретації, на думку вчених, характеризується вмінням тлумачити ціле через окремі частини. При цьому невідомі частини інтерпретуються у складі цілого спочатку як гіпотези, які в подальшому свідомо і цілеспрямовано перевіряються на наступних етапах сприйняття і дослідження об'єкта (реінтерпретація). Як бачимо, для інтерпретаційної діяльності характерні мислительні операції дедукції, індукції та аналогії. Але вони, як відомо, не притаманні для мислення дитини з народження і не з'являються самі собою з переходом від однієї вікової категорії до іншої, а формуються під час пізнавальної діяльності під керівництвом дорослих у процесі навчання і виховання.

Отже, розвиток спостереження у дитини як осмисленої інтерпретаційної діяльності відбувається поетапно, відповідно до віку дитини та інтерпретаційних умінь, які залежать від глибини проникнення в сутність досліджуваного предмета. Змінюється також структура самого сприйняття від схематичного, сумарного цілого, в якому частини не розчленовані, до цілого, заснованого на внутрішніх взаємозв'язках частин.

С. Рубінштейн виділяє три ступені розвитку інтерпретації: 1) інтерпретація-уподібнення, в основі якої лежить подібність між явищами та об'єктами, що сприймаються; 2) інтерпретація, яка заснована на причинно-наслідкових зв'язках між конкретними явищами та об'єктами; 3) інтерпретація-умовивід [15, с. 111–115].

У періоді ранньої юності у розумовому розвитку особистості відбуваються якісні зміни, особливого значення набувають сприйнятливості, спостережливості і глибина пізнавального проникнення у зміст та форму досліджуваного об'єкта. Старшокласники вже вміють абстрактно мислити і поряд із двома першими ступенями інтерпретації можуть здійснювати інтерпретацію-умовивід.

Отже, дослідження психологічних механізмів процесу інтерпретації дозволяє закласти психолого-педагогічні основи для організації інтерпретаційної діяльності старшокласників під час вивчення української літератури.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу психолого-педагогічних праць дозволимо собі підбити певні підсумки:

– рання юність – вік потенційно творчий, інтелектуальний, що робить його найбільш сприятливим для реалізації компетентнісного, діяльнісного і особистісно зорієнтованого підходів під час організації інтерпретаційної діяльності на уроці;

– інтенсивне дорослішання особистості в юнацькому віці – основа для розвитку естетичних почуттів; контакт із різними видами мистецтва не повинен обмежуватися лише схвильованістю, будь-яке емоційне переживання потребує пояснення і коментарів, обговорення;

– лише в колективі можливий навчальний діалог, під час якого відбувається інтерпретаційна діяльність;

– ефективності організації інтерпретаційної діяльності старшокласників сприятиме врахування принципів емоційності, колективності, діалогічності, індивідуалізації, самостійності та проблемності навчання;

– психологічний механізм інтерпретаційної діяльності є одним із видів рецептивної інтелектуально-емоційної діяльності людини, охоплює відчуття, сприйняття, спостереження та пізнання; розвиток інтерпретації, а отже, й інтерпретаційна діяльність учнів проходить у три етапи: інтерпретація-уподібнення, інтерпретація на причинно-наслідкових зв'язках між конкретними явищами, інтерпретація-умовивід, яка виражає внутрішні властивості явищ.

Список використаних джерел та літератури

1. Дятленко Т. І. Про якісні зміни в шкільній літературній освіті і ефективні шляхи їх реалізації / Т. І. Дятленко // Сборник научных трудов «Актуальные научные исследования в современном мире». Выпуск 11 (31), часть 13, ноябрь 2017 г. Переяслав-Хмельницкий. – 2017. – С. 75–81.
2. Українська література: 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Укладачі Р. В. Мовчан, К. В. Таранік-Ткачук, М. П. Бондар, О. М. Івасюк та ін. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>. – Дата звернення: 17.05.2018.
3. Гоголь Н. В. Психолого-педагогічні передумови формування в учнів 5–6 класів естетичної оцінки художнього твору / Н. В. Гоголь // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 9. – С. 37–42.
4. Гриневич В. Сучасні підходи до формування в майбутніх учителів умінь аналізувати образ-персонажі художніх творів історичної тематики / В. Й. Гриневич // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / голов. ред. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. – 2015. – № 1 (45). – С. 229–238.
5. Наукові основи методики літератури : навчально-методичний посібник / за ред. Н. Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, – 2002. – 344 с.
6. Тлумачний словник української мови / авт.-уклад. А. О. Івченко. – Харків : Фоліо, – 2006. – 540 с.
7. Хуторской А. Ключевые компетентности как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
8. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–142.
9. Яценко Т. Вивчення творчості Івана Багряного в 9 класі: компетентісний підхід / Т. Яценко // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 5. – С. 39–45.
10. Левитов Н. Д. Психология старшего школьника / Н. Д. Левитов. – М. : Учпедгиз, 1955. – 244 с.
11. Якобсон П. М. Эмоциональная жизнь школьника / П. М. Якобсон. – М. : Просвещение, 1966. – 291 с.
12. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М. : Искусство, 1986. – 573 с.
13. Калмыкова З. И. Продуктивное мышление как основа обучения / З. И. Калмыкова. – М. : Педагогика, 1981. – 200 с.
14. Кон И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1982. – 207 с.
15. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. 2-е изд. – М. : Педагогика, 1973. – 416 с.

Татьяна Ивановна Дятленко,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры украинского языка, литературы и методики обучения Глуховского национального педагогического университета имени Александра Довженко,
e-mail: tetiana.diatlenko@gmail.com

ОРГАНИЗАЦИЯ ИНТЕРПРЕТАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ВО ВРЕМЯ ТЕКСТУАЛЬНОГО ИЗУЧЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В статье рассмотрена проблема организации интерпретационной деятельности старшеклассников во время текстуального изучения художественного произведения. Автор статьи на основе анализа научных трудов по психологии выделяет возрастные новообразования учащихся старшего школьного возраста, психолого-педагогическую природу урока литературы в старших классах и психологические механизмы процесса интерпретационной деятельности, какие нужно учитывать учителю-словеснику во время организации интерпретационной деятельности старшеклассников на всех этапах углубленной работы над художественными произведениями, которые действующая программа предлагает для текстуального изучения. Очерчивает отдельные виды работы на уроке в контексте компетентностного, деятельностного, личностно ориентированного подходов к изучению литературы в школе на современном этапе.

Ключевые слова: ранняя юность, возрастные особенности, восприятие, литературное образование, компетентностный подход, личностно ориентированный подход, деятельностный подход, интерпретационная деятельность, функции учителя.

Tetiana Diatlenko,
candidate of pedagogical sciences,
associate professor of the Ukrainian language,
literature and teaching methods chair
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National
Pedagogical University,
e-mail: tetiana.diatlenko@gmail.com

ORGANIZING INTERPRETATION ACTIVITIES OF STUDENTS DURING TEXTUAL STUDY OF A FICTION TEXT

Introduction *The article deals with the problem of organizing the interpretation activities of high school students during the textual study of a fiction text. In the context of the reform of school literary education, it is necessary to form critical thinking of students, their ability to express thoughts, substantiated judgments, to compare, analyze and evaluate writers' works and creativity. Current documents indicate the fundamental reorganization of teachers' work and methodologists in this sphere. The teacher faced the problem of forming a competent student-reader who has the following characteristics: stable interest in reading, the ability to imagine and survive the reading, to think critically, to interpret the reading, to find the author's and to create his own meanings, to feel the aesthetic pleasure of the artistic word, that is, the modern school leaver must have a formed interpretative competence that is a component of a subject (literary) competence.*

Purpose. *To investigate age-appropriate features of high school students, psychological and pedagogical features of activities at the literature classroom in high school and to study psychological mechanisms of interpretation*

Methods. *Theoretical analysis of documents and literature, inductive and deductive methods of generalization, systematization of the results.*

Results. *Organizing the interpretive activity of students at the lesson, the teacher must consider such special features of early youth period: affirmation of a sense of adolescence, which determines the character of a student activity, his aspirations and desires, activities, etc.; intensive intellectual maturation, as an ability to abstract, skills to formulate and evaluate alternative hypotheses, as well as to analyze their own opinions; establishment of causal relationships between acquired life experience and new educational information; intense development of aesthetic sensuality, which affects the moral and ethical position; meaningful role of emotions for motivating thinking activity, etc.*

Originality *The effective principles of organizing interpretation activities of students at the literature classroom are called. They are: dialogue, emotionality, individualization and collective character of educational activity, developmental and problematic studies.*

Conclusion *On the basis of the analysis of psychological and pedagogical works of L.Vygotsky, I.Kon, P.Jakobson, S.Rubinstein and others the results were summed up: early adolescence is the age of potential creativity and intellect, which makes it the most favorable for implementing a competence, activity and personally oriented approaches. during the organization of interpretation activities in the classroom. The effectiveness of organizing the interpretation activities of students depends on emotionality, collectivity, dialogue, individualization, independence and problem-solving learning. The psychological mechanism of interpretation activity is one of the types of receptive intellectual and emotional activity of a person, encompasses feelings, perceptions, observations and cognition. There are three stages of the development of interpretation, and therefore, the interpretation activity of students: interpretation-assimilation, interpretation on causal relationships 'between the concrete phenomena, the interpretation-inference, which expresses the internal properties of phenomena.*

Key words: *early adolescence, age-appropriate characteristics, perception, literary education, competence approach, personally oriented approach, activity approach, interpretation activity, teacher functions.*

References

1. Dyatlenko T. I. Pro yakisni zminy` v shkil`nij literaturnij osviti i efekty`vni shlyaxy` yix realizaciyi / T. I. Dyatlenko // Sborny`k nauchnyx trudov «Aktual`nye nauchnye y`ssledovany`ya v sovremennom my`re». Vypusk 11 (31), chast` 13, noyabr` 2017 g. Pereyaslav-Xmel`ny`czky`j. – 2017. – S. 75–81.
2. Ukrayins`ka literatura: 5–9 klasy`. Programa` dlya zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladiv / Ukladachi R. V. Movchan, K. V. Taranik-Tkachuk, M. P. Bondar, O. M. Ivasyuk ta in. / [Elektronny`j resurs]. – Rezhym dostupu: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>. – Data zvernennya: 17.05.2018.
3. Gogol` N. V. Psy`xologo-pedagogichni peredumovy` formuvannya v uchniv 5–6 klasiv estety`chnoyi ocinky` xudozhn`ogo tvoriv / N. V.Gogol` // Ukrayins`ka literatura v zagal`noosvitnij shkoli. – 2008. – № 9. – S. 37–42.

4. Gry`nevych V. Suchasni pidxody` do formuvannya v majbutnix uchy`teliv umin` analizuvaty` obrazy`-personazhi xudozhnix tvoriv istory`chnoyi tematy`ky` / V. J. Gry`nevych // Pedagogichni nauky` : teoriya, istoriya, innovacijni texnologiyi : naukovy`j zhurnal / golov. red. A. Sbruyeva. – Sumy` : Vy`d-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. – 2015. – № 1 (45). – С. 229–238.
5. Naukovi osnovy` metody`ky` literatury` : navchal`no-metody`chny`j posibny`k / za red. N. J. Voloshy`noyi. – K. : Lenvit, – 2002. – 344 s.
6. Plumachny`j slovny`k ukrayins`koyi movy` / avt.-uklad. A. O. Ivchenko. – Xarkiv : Folio, – 2006. – 540 s.
7. Xutorskoj A. Klyuchevye kompetentnosti` kak komponent ly`chnostno-ory`enty`rovannoj parady`gmy obrazovany`ya / A. Xutorskoj // Narodnoe obrazovany`e. – 2003. – № 2. – S. 58–64.
8. Selevko G. Kompetentosty` y` y`x klassy`fy`kacy`ya / G. Selevko // Narodnoe obrazovany`e. – 2004. – № 4. – S. 138–142.
9. Yacenko T. Vy`vchennya tvorchosti Ivana Bagryanogo v 9 klasi: kompetentisny`j pidxid / T. Yacenko // Ukrayins`ka mova i literatura v shkoli. – 2006. – № 5. – S. 39–45.
10. Levy`tov N. D. Psy`xology`ya starshego shkol`ny`ka / N. D. Levy`tov. – M. : Uchpedgy`z, 1955. – 244 s.
11. Yakobson P. M. Emocy`onal`naya zhy`zn` shkol`ny`ka / P. M. Yakobson. – M. : Prosveshheny`e, 1966. – 291 s.
12. Vy`gotsky`j L. S. Psy`xology`ya y`skusstva / L. S. Vy`gotsky`j. – M. : Y`skusstvo, 1986. – 573 s.
13. Kalmykova Z. Y`. Produkty`vnoe myshleny`e kak osnova obucheny`ya / Z. Y`. Kalmykova. – M. : Pedagogy`ka, 1981. – 200 s.
14. Kon Y`. S. Psy`xology`ya starsheklassny`ka / Y`. S. Kon. – M. : Prosveshheny`e, 1982. – 207 s.
15. Ruby`nshtejn S. L. Problemy` obshhej psy`xology`y` / S. L. Ruby`nshtejn. 2-e y`zd. – M. : Pedagogy`ka, 1973. – 416 s.

Отримано редакцією 28.05.2018 р.

УДК 37.016:821.161.2»375.2»(045)

DOI 10.31376/2410-0897-2018-1-37-136-143

Світлана Олексіївна Жила,
доктор педагогічних наук, професор кафедри
української мови і літератури
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
e-mail: kafedra.ukr.movu@gmail.com

«НОШУ Я В СОБІ ДВА СОНЦЯ»: УРОК ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ ЗА РОМАНОМ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «МАФТЕЙ»

Нілі Йосипівні Волошиній присвячую

У статті досліджено жанрово-стильові і проблемно-тематичні особливості роману Мирослава Дочинця «Мафтей». Автор проаналізувала оригінальний жанрово-структурний тип роману, в якому гармонійно узгодилися література й філософія, а філософські поля стали важливим духовним підмурівком тексту; дослідила заголовки і підзаголовки, які є концептуальними згустками твору; схарактеризувала образну систему роману. Автор статті запропонувала орієнтовний план читачької конференції для учнів 10 класу закладів середньої освіти, проблемну дискусійну бесіду, літературну вікторину за романом Мирослава Дочинця «Мафтей».

Ключові слова: роман, філософські поля, екзистенційна наповненість, заголовок, підзаголовок, читачька конференція, проблемна дискусійна бесіда.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Усі ми пам'ятаємо, як Н. Волошина ствердила, що в методиці позакласне читання уявлялось як фокус, в якому відбивались інтереси читача, визначався рівень його духовних запитів і способів сприймання художнього слова. Вона відзначала: «Уміле керівництво позакласним читанням в системі впливу на школяра поряд із соціальним оточенням, каналами інформації спрямовує і стимулює самостійне читання учнів. Воно зумовлене, крім того, розвитком читача, з одного боку, і розвитком мистецтва – з другого» [1, с. 123]. Старшокласники люблять читати гостросюжетні, пригодницькі твори. До таких належить філософсько-психологічний роман М. Дочинця «Мафтей».

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. На жаль, проблеми вивчення творів сучасних вітчизняних письменників обумовлені недостатньою їх дослідженістю в сучасному літературознавстві. Зокрема, фактично до сьогодні матеріали для аналізу романів М. Дочинця обмежуються відгуками й рецензіями в періодичних виданнях та на Інтернет-сайтах, а також інтерв'ю з автором.